

PALEO- AKTUEEL

2

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1991, Biologisch-Archaeologisch Instituut, RUG

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Foto omslag: G.J. Bartstra

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden
overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn
voorzien

Inlichtingen: BAI, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0251-8

PALEO-AKTUEEL

2

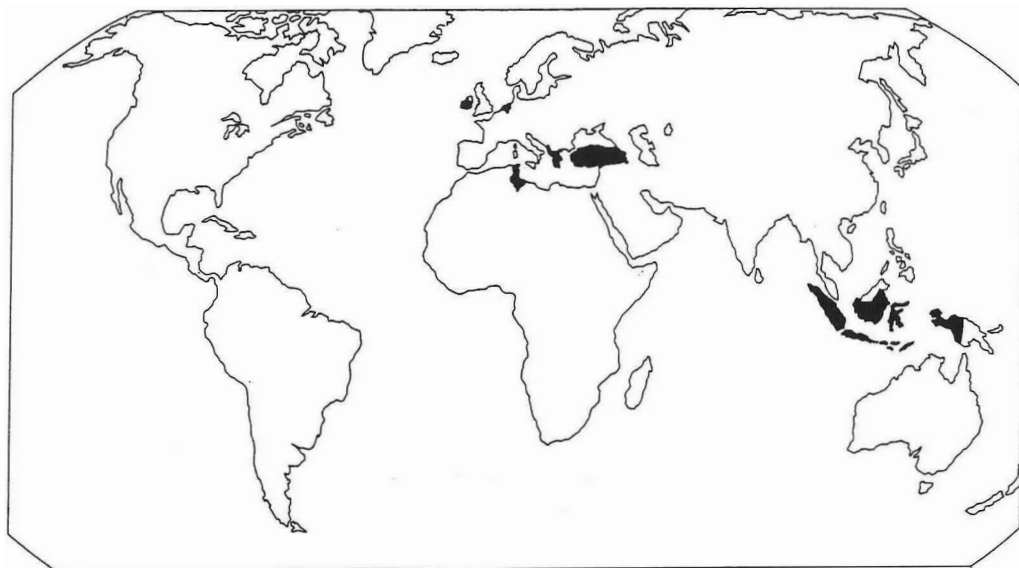
redactie

**Mette Bierma
Jurjen M. Bos**

Biologisch-Archaeologisch Instituut

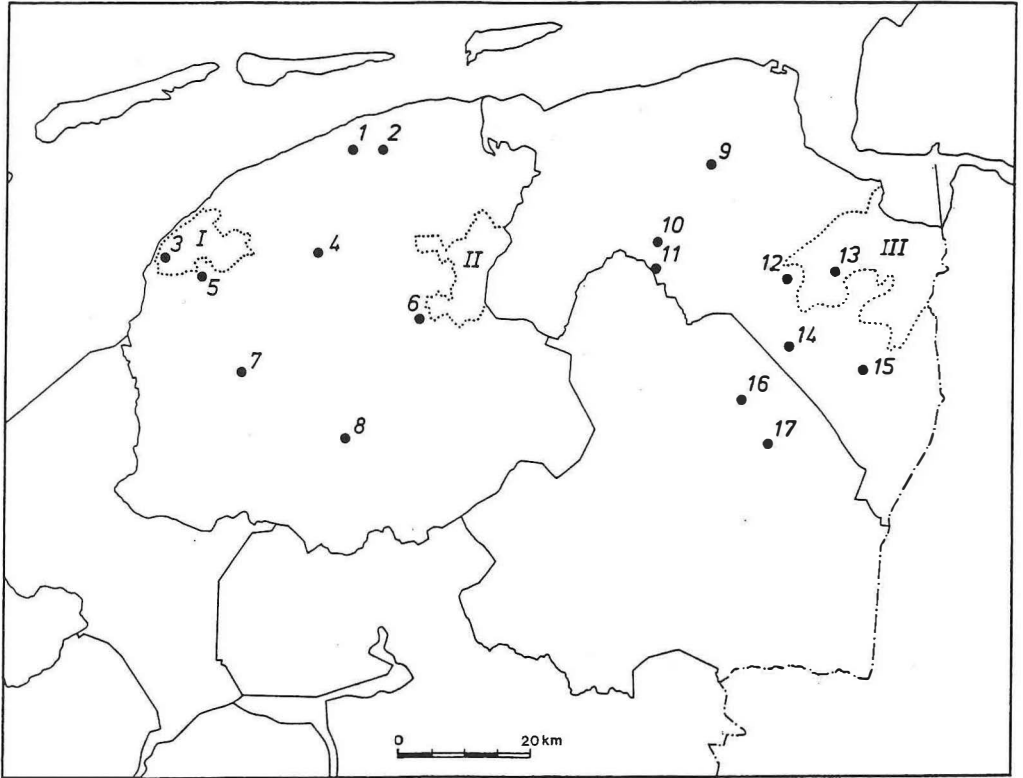
Groningen, 1991

In deze aflevering: Griekenland, Ierland, Indonesië, Nederland, Tunesië en Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland:

1. Oosterbeintum; 2. Foudgum; 3. Wijnaldum; 4. Leeuwarden; 5. Doijum; 6. Egbertsgaasten; 7. Bons; 8. Oudehaske; 9. Stedum; 10. Groningen; 11. Neerwolde; 12. Zuidwolde; 13. Scheemda; 14. Wildervank; 15. Onstwedderholte; 16. Gieten; 17. Bronneger; I. De Bjirmen; II. Achtkarspelen-Drachten-Eestrum; III. Dollardboezem.

INHOUD

G.-J. BARTSTRA Het BAI op Sulawesi: verkenningen in de Walanae vallei	9
S. BOTTEMA, H.A. GROENENDIJK & E. MOOK-KAMPS Archeologisch en palynologisch onderzoek van een pingo te Wildervank (Gr.)	15
D. STAPERT Het onderzoek van de Ahrensburg-vindplaats te Oudehaske (Fr.) in 1990	19
E. KRAMER Mesolithische vondsten bij Egbertsgaasten (Fr.)	25
S. BOTTEMA, F. BOTTEMA & N. BOTTEMA-MACGILLAVRY De exploitatie van een infrastructureel traag ecosysteem: het verzamelen van wijngaardslakken	28
P. KROEZENGA, J.N. LANTING, R.J. KOSTERS, W. PRUMMEL & J.P. DE ROEVER Vondsten van de Swifterbantcultuur uit het Voorste Diep bij Bronneger (Dr.)	32
J.N. LANTING & S. BOTTEMA Aanwijzingen voor een pre-Trechterbekerlandnam in het Gietsenveentje, gem. Gieten (Dr.)	37
A.T. CLASON De radius-beitels van Ilipınar (Turkije)	40
E. DRENTH & A.E. LANTING De chronologie van de Enkelgrafcultuur in Nederland: enkele voorlopige opmerkingen	42
H.A. GROENENDIJK Grafheuvels op de Onstwedderholte (gem. Stadskanaal, Gr.)	47
B. RAFTERY & W.A. CASPARIE Houten veenwegen in Ierland	52
I.-L. STUIJTS Kinderoffers in de Tophet (Carthago); houtskoolonderzoek	58
J.M. PASVEER Foudgum (Fr.) in de Romeinse tijd	62

O.H. HARSEMA	
Wat Amerika ons kan leren: over 19e-eeuwse landschaps- schilderijen en ethno-ecologische geschiedschrijving	66
R. NEEF & S. BOTTEMA	
Mest als bron voor verkoold plantaardig materiaal uit opgravingen in het Nabije Oosten. Waarnemingen en experimenten	72
J. MOLEMA	
Archeologische verkenningen in de landinrichtingsgebieden Achtkarspelen, Eestrum en Drachten (Fr.)	77
A. EFSTATHÍOY, Z. MALAKASIÓTI & H.R. REINDERS	
Een survey in het gebied ten noorden van Hellenistisch Halos (Griekenland)	82
Y. DIJKSTRA	
De archeologie in ruilverkaveling De Bjirmen (Fr.)	87
W. PRUMMEL & E. KNOL	
Strandlopers op de brandstapel	92
J.M. BOS & J. ZIJLSTRA	
Nieuwe fragmenten van de 'koninklijke' spang van Wijnaldum (Fr.)	97
T. LOOIJENGA	
De runeninscriptie van Doijum (Fr.): echt of vals?	100
W.A. CASPARIE	
Houtgebruik in het vroeg-middeleeuwse grafritueel in Noord-Nederland	103
P.B. KOOI, K. KLAASSENS & J.H. ZWIER	
De wierde De Weer bij Stedum (Gr.)	108
J.M. BOS, J.K. BOSCHKER, A. JAGER & D.M. VISSER	
Een terpje en een wier in Bons, bij Sneek (Fr.)	111
C.R. JAGER	
Veenterpen in Neerwolde (Gr.); het aardewerk van terp nr. 3	115
H.A. GROENENDIJK	
Middeleeuwse bedijking aan de rand van de Dollard bij Zuidbroek (Gr.)	118
J. MOLEMA	
Kerken in de voormalige Dollardboezem (Gr.)	123
H.T. UYTTERSCHAUT	
De menselijke skeletten uit Scheemda (Gr.)	127

G.L.G.A. KORTEKAAS Opgraving Wolters-Noordhoffcomplex te Groningen (Gr.)	130
J.T. ZEILER & J. SCHELVIS Veren, mijten en een luis	134
A. JAGER Het Kapittelhuis te Leeuwarden (Fr.)	137
W.A. CASPARIE & J. SCHONEVELD Een pseudo-leienboekje van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	140
P. BAKS De burcht van graaf Edzard in de stad Groningen, 1506-1514	143
J. SCHELVIS Een ei hoort erbij... Parasieten in en op de 17e-eeuwse bewoners van het Martiniekerkhof in Groningen (Gr.)	149

NIEUWE FRAGMENTEN VAN DE 'KONINKLIJKE' SPANG VAN WIJNALDUM (FR.)

Jurjen M. Bos en Jan Zijlstra

De discussie over het zoeken met metaal-detectoren op archeologisch belangrijke terreinen, voor steeds meer mensen een intensief beoefende hobby, heeft nog niet geleid tot algemeen aanvaarde gedragsregels (Bos, 1990). Wat wel al voor iedereen duidelijk is geworden is dat de activiteiten van de bonafide zoekers veel belangrijke nieuwe vondsten en gegevens hebben opgeleverd.

In dit artikel willen wij de aandacht vragen voor de piepvondsten van enkele terpen bij Wijnalduim (gemeente Harlingen). Een belangrijk deel van de vroeg-middeleeuwse vondsten werd in 1990 door de tweede auteur in eigen beheer gepubliceerd (Zijlstra, 1990)¹; deze en in de loop van het jaar naar boven gekomen voorwerpen roepen een beeld op van Wijnalduim als mogelijk centrum van macht in de vroege middeleeuwen. Wij noemen hier een stukje verguld bronzen riembeslag met dierstijl II-ornamentiek (ca. 600-650); fragmenten van grote gelijkarmige verguld zilveren fibulae met kerfsneeversiering (5e eeuw); Angelsaksische kruisfibulae, Frankische fibulae met halfronde kopplaat, vogelfibulae, ringfibulae, zogenaamde kleine (Karolingische) gelijkarmige fibulae, fibulae van het type Domburg, *square-headed* fibulae en schijffibulae; andere kleding- en wapengarnituren; Romeinse, Friese, Frankische, Byzantijnse, Arabische en Angelsaksische munten. De vondsten bevinden zich in de collecties van het Fries Museum en de tweede auteur.

Wijnalduim stond al lang bekend als een rijke Romeinse vindplaats; bij de - weinig omvangrijke - terpafragvingen in het begin van deze eeuw werd bijvoorbeeld naast een grote hoeveelheid terra sigillata een

deels verguld bronzen Minerva-beeld gevonden, dat zich thans in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden bevindt. Zo'n veertig jaar geleden werd op één van de terpen een stuk gevonden van een vroeg-7e- eeuwse spang (fibula) van uitzonderlijke allure. Het gaat om de voet van een zogenaamde *disc-on-bow*-fibula van goud op een zilveren steunplaat, waarvan de voorkant geheel is ingelegd met almandijn (een rode halfedelsteen) in zowel geometrische als dierstijlmotieven. Het vormt thans één van de pronkstukken van het Fries Museum.²

Onder de recente piepvondsten nu bevinden zich verschillende andere fragmenten van deze fibula, waardoor een reconstructie van het sieraad grotendeels mogelijk is geworden. Bovendien is het door deze vondsten aannemelijk geworden dat het hier gaat om een grafgift, en geeft de sterk gefragmenteerde staat van de rest van de spang aan dat het betreffende graf (deels) verploegd is.

De ca. 17 cm lange spang heeft achter de zilveren steunplaat een gouden dekplaat gehad. De naaldhouder werd geflankeerd door gouden filigrain vogelkopjes.³ Ook de beugel, die afgedekt was door de centrale schijf, was van zilver met een gouden filigrain bekleding (fig. 2). Van de schijf werd alleen de centrale cloison teruggevonden; de reconstructie die door de tweede auteur is gemaakt (fig. 1) berust op de overeenkomst van deze cloison met de centrale cloison van de Amherst *brooch*, en niet op verdere fragmenten van de schijf zelf. Dat geldt wel voor de rechthoekige kopplaat, waaraan vooral opvalt dat de dierstijlornamentiek van de voet er niet in terugkeert.

De nieuwe vondsten moeten nog in de-

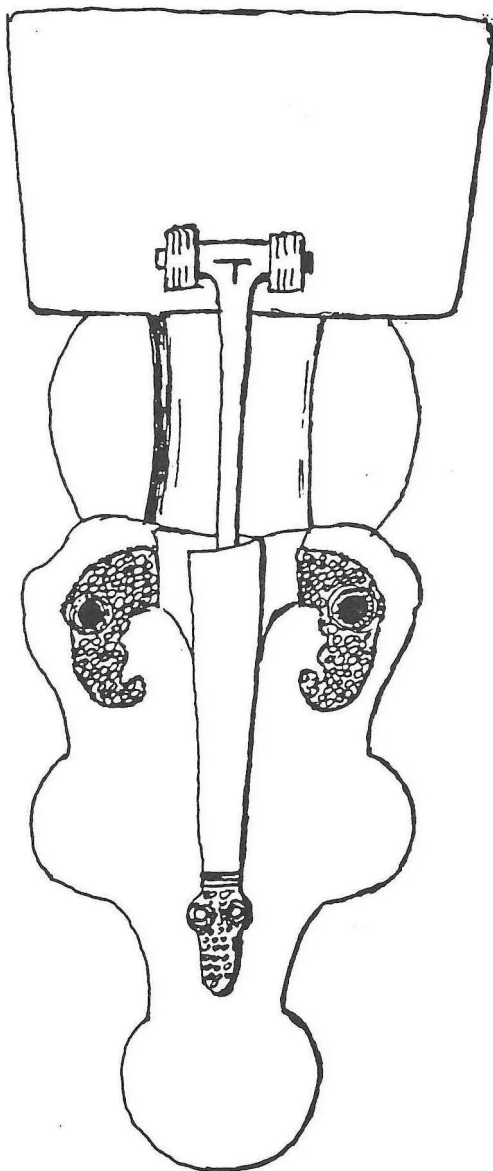
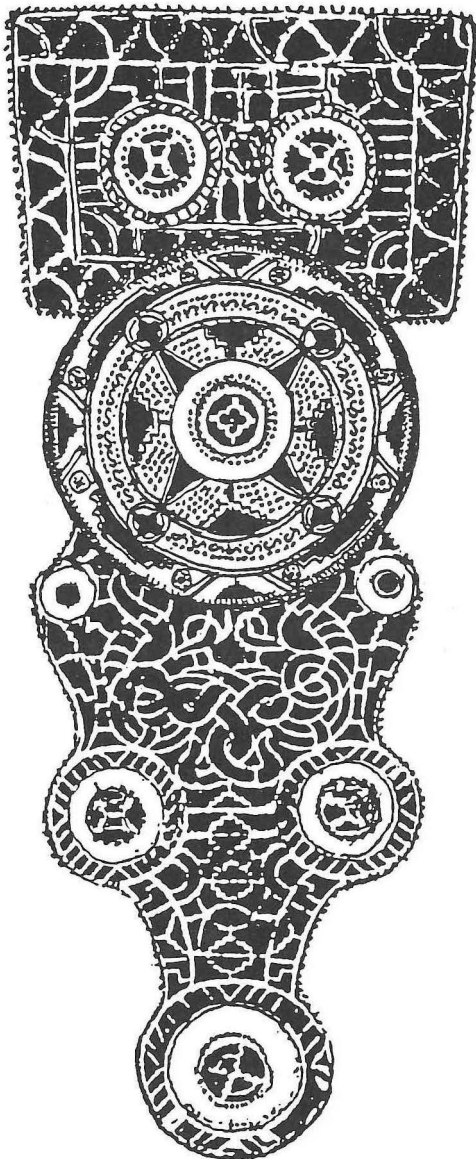

Fig. 1. Voor- en achterzijde van de spang van Wijnaldum. Iets kleiner dan ware grootte. Reconstructie en tek. J. Zijlstra.

tail bestudeerd worden. Het algemene beeld is echter nu al duidelijk: het gaat hier om een waarlijk koninklijke mantelspeld, zoals dat ook gesymboliseerd wordt door het bijna vlakdekkende gebruik van almandijn. Het rood van deze halfedelsteen gold in de vroege middeleeuwen namelijk als een 'koninklijke' kleur. Deze en andere

constateringen hebben de tweede auteur er zelfs toe gebracht een verband te leggen met de entourage van de in het heldenepos *Beowulf* genoemde Friese koning Finn Folcwalding (Zijlstra, 1990).

Nader onderzoek ter plekke heeft uitgewezen dat de ploeg niet de enige bedreiging vormt voor de vroeg-middeleeuwse

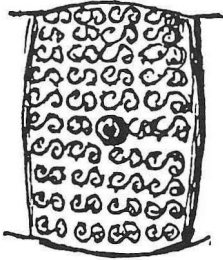

Fig. 2. De beugel, achter de centrale schijf (tek. J. Zijlstra).

sporen op deze terp: ook de grondwaterstand is door drainage beangstigend laag. Voor 1991 staat een uitgebreide verkennende opgraving op het programma, waarbij het BAI zal samenwerken met het Albert Egges van Giffen Instituut voor Prae-en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam.

Summary

On one of the 'terpen' near Wijnaldum (Friesland) further fragments were discovered of the 'royal' fibula found 40 years ago. Except for the disc, it can now be reconstructed. Due to ploughing and drainage, excavation of the site seems to be inevitable; a first campaign is planned for 1991, a joint undertaking of the Universities of Amsterdam and Groningen.

Noten

1. Een supplement en een artikel in *Westerheem* zijn in voorbereiding.
2. Bruce-Mitford, 1954, die ten onrechte van een gordelgarnituur (gesp) spreekt.
3. De dierkop aan het eind van de naaldhouder berust op fantasie, waarbij gedacht is aan verwante vormen als die van de fibula van Hogebeintum en van de Kingston brooch.

Literatuur

- Bos, J.M., 1990. Constructieve en criminale metaaldetectie: aanzet tot een discussie. *Westerheem* 39, pp. 169-172.
- Bruce-Mitford, R.L.S., 1954. Gold and silver cloisonné buckle from Wijnaldum, Friesland. *Verslagen van het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde te Leeuwarden* 126, pp. 16-17.
- Zijlstra, J., 1990. *Friese bodemvondsten I. Finns fibula*. [Leeuwarden].